

Marian Zalesko

Uniwersytet w Białymstoku

PRAWA WŁASNOŚCI FILAREM ROZWOJU GOSPODARCZEGO

Streszczenie: Rozważania na temat własności są jedną z ważniejszych kwestii dyskutowanych w teorii ekonomii. Warto podkreślić, że do połowy XX wieku własność nie była doceniana w głównym nurcie ekonomii. Od lat 60. ubiegłego stulecia teoretycy praw własności (m.in. A. Alchian, H. Demsetz, R. Coase, S. Chenung, L. de Alessi, S. Pejovich, E. Furubotn) zaczęli starać się o to, by kategoria własności zdobyła należne jej miejsce w naukach ekonomicznych. Współcześni ekonomiści, zwłaszcza związani z nurtem ekonomii instytucjonalnej, uważają, że własność (rozumiana w kategoriach praw własności) jest jednym z filarów rozwoju gospodarczego – zagadnienia, które dla ekonomisty nadal stanowi fascynujący obszar badań, przede wszystkim ze względu na swoją złożoność. Przemawiają za tym także ciągle pogłębiające się rozbieżności rozwojowe między różnymi kategoriami społeczeństwa oraz coraz bardziej widoczne kontrasty w rozwoju poszczególnych krajów. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie teoretycznego ujęcia praw własności w ekonomii. Podjęta została również próba ukazania ich wpływu na rozwój gospodarczy. Prawa własności, rozumiane jako społecznie usankcjonowane relacje między ludźmi, które odnoszą się do korzystania z zasobów, mają istotny wpływ na rozwój gospodarczy. Stanowią one jeden z głównych elementów architektury otoczenia instytucjonalnego rozwiniętego państwa. Ich podstawową funkcją jest łagodzenie bądź też eliminowanie napięć pojawiających się na skutek gospodarowania potencjałem ekonomicznym. Konstytucyjnie zagwarantowane prawa własności o wyłącznym, transferowalnym i rezydualnym charakterze ograniczają niepewność gospodarowania poprzez ustanawianie stabilnych struktur dla ludzkich interakcji (przykład krajów wysoko rozwiniętych). W przeciwnym razie, gdy nie została stworzona odpowiednia płaszczyzna do przestrzegania praw własności, mamy do czynienia z trudniejszymi uwarunkowaniami prowadzenia działalności gospodarczej (przykład krajów słabo rozwiniętych). Z perspektywy teorii praw własności gospodarką w najwyższym stopniu rozwiniętą jest ta oparta na własności prywatnej – wyłącznej i w pełni transferowalnej. W gospodarkach z dominacją takiego rodzaju własności występują stosunkowo dobre warunki do najlepszej alokacji zasobów, w relacji do gospodarek z dominacją własności państwowej czy też wspólnej. Warto podkreślić, że na skutek właściwie zdefiniowanych praw własności człowiek może więcej wysiłku poświęcać działalności produkcyjnej, co z kolei przyczynia się do wzrostu dobrobytu społecznego – głównego wskaźnika rozwoju gospodarczego. D. North i R. Thomas, D. Rodrik, D. Acemoğlu, S. Johnson i J. Robinson, J. Aron, H. de Soto w opracowaniach z zakresu rozwoju gospodarczego przekonują o olbrzymiej roli praw własności dla rozwoju poszczególnych państw. Dowodzą, że stabilność praw własności jest kluczem do inwestowania i wprowadzania innowacji przez podmioty gospodarcze. W przekonaniu wymienionych ekonomistów prawa własności, chronione i stale umacniane, stanowią ważną strukturę fundamentów rozwoju gospodarczego – długofalowego procesu przemian zachodzących w poszczególnych gospodarkach.

Słowa kluczowe: własność, prawa własności, rozwój gospodarczy.

1. Wstęp

Problematyka własności jest jedną z ważniejszych kwestii dyskutowanych w teorii ekonomii, jak też w obszarze innych nauk społecznych¹. Współcześni ekonomiści, zwłaszcza związani z nurtem ekonomii instytucjonalnej, uważają, że własność należy rozpatrywać z perspektywy praw własności – ważnej dla rozwoju gospodarczego instytucji, mającej istotny wpływ na tworzenie dobrobytu. Ekspozując znaczenie własności, teoretycy praw własności próbują wypełnić lukę istniejącą w głównym nurcie ekonomii, w którym często nie docenia się znaczenia tej instytucji.

Celem artykułu jest przedstawienie teoretycznego ujęcia praw własności w ekonomii oraz ukazanie ich wpływu na rozwój gospodarczy. Zagadnienia rozwoju gospodarczego, ze względu na swoją złożoność, wymagają stałej i wnikliwej analizy, na co zwracają uwagę badacze tej kategorii ekonomicznej. Za analizą tej problematyki przemawiają również stale pogłębiające się rozbieżności rozwojowe między różnymi grupami społeczeństwa oraz coraz bardziej widoczny kontrast w rozwoju poszczególnych państw.

2. Kwestia praw własności w ekonomii

Znaczenie stosunków własności w funkcjonowaniu gospodarki w głównym nurcie ekonomii, w przekonaniu J. Wilkina, zostało dostrzeżone dopiero w drugiej połowie XX wieku za sprawą „ekonomii praw własności”², będącej ważnym nurtem nowej ekonomii instytucjonalnej [Wilkin 2004, s. 11-12]. Prawami własności ekonomiści zajmują się od lat 60. XX stulecia. W gronie najbardziej wpływowych przedstawicieli tej szkoły wyróżniają się: A.A. Alchian (1914-2013), H. Demsetz, R.H. Coase (1910-2013), S.N.S. Chenung, L. de Alessi, S. Pejovich, E.G. Furubotn (zob. [Alchian 1961; Demsetz 1964, s. 11-26; Coase 1960, s. 1-44; Chenung 1968, s. 1107-1122; de Alessi 1969, s. 16-23; Pejovich 1971, s. 141-155; Furubotn, Pejovich 1974, s. 1-9]). Ich poglądy na temat własności stały się ważnym wkładem do głównego nurtu ekonomii.

¹ „Własność niewątpliwie zajmuje centralne miejsce w strukturach życia społecznego, miejsce tak ważne, że zdaniem niektórych autorów nie można wyobrazić sobie niczego, co zasługiwałoby na miano społeczeństwa bez jakiejś instytucji własności” [Reeve 2002, s. 711].

² Nie oznacza to, że kategoria własności w okresach wcześniejszych była ignorowana przez ekonomistów. Fizjokraci i przedstawiciele ekonomii klasycznej przypisywali istotną rolę w tworzeniu bogactwa własności prywatnej. Twórca fizjokratyzmu F. Quesnay (1694-1774) oraz uznawany za ojca ekonomii klasycznej A. Smith (1723-1790) uważali, że ten rodzaj własności jest podstawowym czynnikiem umożliwiającym dbałość o interes osobisty, co w konsekwencji przekłada się na dobrobyt ogólnospołeczny. Nieco inaczej o znaczeniu własności w gospodarce wypowiadał się K. Marks (1818-1883). Jego zdaniem własność jest władzą, której różne formy (prywatna, społeczna) określają „społeczne warunki egzystencji”, na bazie czego powstaje nadbudowa państwa, społeczeństwa obywatelskiego i ideologii [Marshall (red.) 2004, s. 426]. W ekonomii neoklasycznej z kolei własność jest postrzegana jako kategoria, której elementy mogą być w pełni alokowane, ponieważ mają prywatny charakter. W niewielkim stopniu dostrzegane są tutaj inne formy własności.

Aby w pełni zrozumieć, czym w ekonomii są prawa własności, należy uzmysłowić sobie, jak jest definiowana własność. W „Uniwersalnym słowniku ekonomicznym” znajduje się następujące pojęcie własności – „historycznie ukształtowany stosunek społeczny ludzi do dóbr materialnych i niematerialnych oraz za ich pośrednictwem do innych ludzi, przejawiający się w zbiorze faktycznie wykorzystywanych uprawnień jednostek lub grup społecznych do dysponowania posiadanymi dobrami, korzystania z nich i dowolnego użytkowania, a także przekazywania w różnych formach innym jednostkom lub grupom społecznym” [Główczyk 2000, s. 375-376]. Z ekonomicznego punktu widzenia jedną z bardziej wymownych i trafnych definicji własności jest również ta zaproponowana przez polskiego ekonomistę i historyka myśli ekonomicznej W. Stankiewicza. W jego ujęciu „własność jest to instytucja społeczna i tym samym wzorzec zachowań odziedziczony z przeszłości, odnoszący się do relacji jednostki i zbiorowości wobec rzeczy i dóbr w sytuacjach zawierających zamiar ich wykorzystania” [Stankiewicz 2012, s. 67]. Warto dodać, za M. Iwanikiem (1942-1999) i J. Wilkinem, że własność powinna być traktowana jako wiązka uprawnień przysługujących właścicielowi w stosunku do przedmiotu własności (dobra materialnego lub niematerialnego) [Iwanek, Wilkin 1998, s. 99].

Sformułowane przez W. Stankiewicza pojęcie własności bardzo dobrze koresponduje z podstawowym twierdzeniem teorii praw własności, mówiącym, że zasadnicze znaczenie dla efektywności wykorzystywania zasobów (własności) ma motywacja osoby nimi dysponującej. M. Iwanek i J. Wilkin podkreślają, że motywacja uzależniona jest od stopnia pełności uprawnień własnościowych (wywierają one istotny wpływ na właściwe funkcjonowanie gospodarki), które należy rozumieć jako społecznie usankcjonowane relacje między członkami społeczeństwa, a odnoszące się do czerpania pożytków z zasobów. Warto dodać, że uprawnienia własnościowe stanowią podstawowy element architektury otoczenia instytucjonalnego. Ich głównym zadaniem jest łagodzenie czy też eliminowanie konfliktów, do jakich może dochodzić w ramach gospodarowania potencjałem ekonomicznym. Na skutek właściwie zdefiniowanych uprawnień własnościowych człowiek może więcej wysiłku poświęcać działalności produkcyjnej [Iwanek, Wilkin 1998, s. 98-100].

Zdaniem teoretyków praw własności najbardziej wydajną gospodarką jest ta oparta na pełnej własności prywatnej, o charakterze wyłącznym i transferowalnym. Należy również zgodzić się ze stwierdzeniem, że system społeczno-gospodarczy oparty na prywatnej własności, w którym zapewniony jest niczym nieskrępowany transfer praw własności, prowadzi do stosunkowo najlepszej alokacji zasobów w relacji z innymi rodzajami gospodarek (o odmiennym charakterze własności)³. Warto też zaznaczyć, że teoria praw własności nie neguje istnienia innych form własności (własności państwowej czy własności wspólnej).

³ Zgodnie z twierdzeniem Coase’a, przy założeniu zerowych kosztów transakcji nie ma znaczenia, komu prawa własności przysługują, bo zawsze dochodzi do rozwiązania maksymalnie efektywnego (tzw. teoremat Coase’a). Szerzej na ten temat zobacz w: [Coase 1960, s. 1-44; Acocella 2002, s. 123-131; Stankiewicz 2004, s. 25-38].

Za S. Pejovichem należy jednak podkreślić, że wyłącznie własność prywatna (o ciągle ewoluujących formach) charakteryzuje się pełnią uprawnień własnościowych. Jedynie wówczas możliwe jest przypisanie wiązki praw własności określonego podmiotowi. Wiazkę stanowią: prawo indywidualnego posiadania, prawo swobody użytkowania i zarządzania przedmiotem własności, prawo do przenoszenia praw własności na inne podmioty, prawo przywłaszczania korzyści z tytułu posiadanej własności [Pejovich 1995, s. 66]. Również A. Alchian wskazywał na kilka istotnych elementów, które należy rozpatrywać z punktu widzenia praw własności. Są to: obszar działań lub rodzajów użytkowania, w stosunku do których może zostać podjęta decyzja; proces osiągania decyzji przez grupę właścicieli dzielących prawa między sobą; zasady ponoszenia odpowiedzialności przez osoby dzielące prawa między sobą; możliwość przekazywania każdego z tych uprawnień innym ludziom [Alchian 1997, s. 12]. Szerzej wiązkę takich praw opisują R. Cooter i T. Ulen [2009, rozdz. 5, 6].

Okazuje się, że formy własności oraz prawa, które z nich wynikają wywierają istotny wpływ na zachowania podmiotów gospodarczych (prawa własności w decydujący sposób determinują alokację zasobów i efektywne ich wykorzystanie). Instytucja własności w znacznym stopniu oddziałuje na pobudzanie inicjatywy indywidualnej. Zmiany praw własności powinny być wynikiem interakcji między ich pierwotną strukturą i poszukiwaniem przez jednostki ludzkie sposobów podwyższania ich użyteczności, jak przekonują E. Furubotn i S. Pejovich [Furubotn, Pejovich 1974, s. 9].

A. Alchian i L. de Alessi zwracają uwagę, że prawa własności są społecznie chronionymi prawami do wybiórczego użytkowania dóbr ekonomicznych, a na siłę oddziaływania praw własności w gospodarce mają wpływ różne czynniki, przede wszystkim władza oraz instytucje w postaci norm społecznych i moralnych [Alchian 1991, s. 584; de Alessi 1980, s. 1-47]. Teoria praw własności nie zakłada zatem nieograniczonej suwerenności w dysponowaniu zasobami. Suwerenność w dysponowaniu danym dobrem ma pewne ograniczenia, jak podkreślają M. Iwanek i J. Wilkin. Określone dobra będące przedmiotem własności nie mogą być używane do fizycznego wyrządzenia szkody innym podmiotom (natomiast przedmiot własności może być używany do zgodnego z prawem szkodenia ekonomicznym interesom innych osób). Mamy tutaj do czynienia z rezydualnością praw własności. Oznacza to możliwość podejmowania decyzji, które nie są zastrzeżone przez prawo bądź inną umowę, a dotyczą dysponowania konkretnym zasobem w najbardziej racjonalny sposób [Iwanek, Wilkin 1998, s. 101].

S. Pejovich stwierdza, że prawa własności są odzwierciedleniem relacji międzyludzkich, które wynikają z istnienia rzadkich zasobów, w związku z zamiarem ich użytkowania. Wobec tego są normami zachowania, które poszczególne jednostki muszą uznawać ewentualnie ponosić koszty ich naruszania [Pejovich 1997, s. 3]. Również L. Balcerowicz podkreśla, że prawa własności są zestawem społecznie usankcjonowanych reguł rządzących dostępem ludzi do rzadkich dóbr [Balcerowicz 1997, s. 104].

Nie ulega wątpliwości, że dobrze skonstruowane prawa własności decydują o efektywności alokacji ograniczonych zasobów oraz wskazują możliwości ich najkorzystniejszego użycia. W rezultacie są jednym z podstawowych filarów rozwoju gospodarczego.

3. O istocie rozwoju gospodarczego

Czym jest rozwój? W *Encyklopedii PWN* rozwój definiowany jest jako „proces kierunkowych przemian, w którego toku obiekty przechodzą od form lub stanów prostszych i mniej doskonałych do form lub stanów bardziej złożonych i doskonalszych pod określonym względem” [*Encyklopedia*]. Podobna definicja znajduje się w *Słowniku języka polskiego* – „proces przechodzenia do stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych” [*Słownik języka polskiego*]. Z przedstawionych określeń rozwoju wynika, że może on być rozpatrywany w bardzo szerokim ujęciu i z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych.

Z perspektywy nauk ekonomicznych warto m.in. zwrócić uwagę na definicję rozwoju zaproponowaną przez M.P. Todaro. Uważa on, że rozwój gospodarczy jest procesem wielopłaszczyznowym, obejmującym przeobrażenia całego systemu ekonomicznego i społecznego. Podkreśla, że obok zmian w dochodzie narodowym i wolumenie produkcji, rozwój gospodarczy obejmuje też przemiany instytucjonalne, społeczne i administracyjne, zmiany stosunków społecznych i typów zachowań, w tym ewolucję nawyków i przekonań [Todaro 1985, s. 61-62]. Podkreśla tym samym ogromne znaczenie instytucji w tym procesie, które narzucają swoiste reguły gry w sferze gospodarowania.

L. Kupiec rozumie rozwój gospodarczy również wieloaspektowo. Według niego jest to proces ilościowo-jakościowych zmian, które zachodzą w sensie pozytywnym. Polegają one na doskonaleniu istniejących oraz powstawaniu i ewolucji nowych zjawisk w obszarze wszelkiej działalności gospodarczej, kulturowej i społecznej oraz stosunków społeczno-produkcyjnych i polityczno-ustrojowych danego społeczeństwa. Kupiec podkreśla, że wymienione przeobrażenia należy rozpatrywać w ujęciu czasowym i przestrzennym [Kupiec 2008, s.22].

Wydaje się, że definicja L. Kupca nawiązuje do rozważań na temat rozwoju prowadzonych przez H.W. Arndta (1915-2002), który w jednej ze swoich publikacji przytoczył wiele określeń rozwoju, dowodząc trudności w zdefiniowaniu tego procesu. Wśród odnalezionych określeń wymienił m.in.: wyższy standard życia, rosnący dochód *per capita*, wzrost gospodarczy, możliwość samospelnienia obywateli czy postęp społeczny. Po przeanalizowaniu ich sensu doszedł do wniosku, że „rozwój (...) obejmuje niemal wszystkie aspekty dobrego społeczeństwa, drogę szarego człowieka ku utopii” [Arndt 1987, s. 1].

Czy tak jest w rzeczywistości? Ze studiów literatury przedmiotu, mimo upływu ćwierćwiecza, wynika, że ze stwierdzeniem Arndta należy się w pełni zgodzić. W teorii ekonomii nadal poszukiwana jest kompleksowa teoria rozwoju.

„Koncepcja rozwoju wymaga dzisiaj analizy i wyjaśnienia jak nigdy wcześniej. Dotarła ona do punktu, w którym powinna stać się przedmiotem dojrzałych i wnikliwych przemyśleń. Można wskazać na dwie wzajemnie powiązane przyczyny tego stanu rzeczy. Z jednej strony, słowo to pojawia się w dyskursie publicznym niezwykle często, prawdopodobnie częściej niż kiedykolwiek wcześniej. Z drugiej strony, nigdy nie wykorzystywano go tak bezrefleksyjnie, tak rzadko kwestionowano i słabo rozumiano jak w pierwszych latach XXI wieku” – przekonują A. Payne i N. Phillips [2011, s. 13].

Podobnie problematykę rozwoju gospodarczego postrzega J. Wilkin. Jego zdaniem, mimo niewątpliwych postępów wiedzy ekonomicznej, nie udało się dotychczas zbudować mocnej teorii rozwoju gospodarczego [Wilkin 2005, s. 5-16]. Warto wobec tego zająć się chociażby jednym z ważniejszych komponentów tego procesu – prawami własności i ich wpływem na rozwój gospodarczy.

4. Prawa własności w procesie rozwoju gospodarczego

Znając składniki rozwoju, niezwykle trudno zebrać je w jeden wspólny system, uważa A. Moskwa. Najczęściej spotyka się analizy skupiające się na elementach, obrazujących ilościowe zmiany produktu narodowego. Dość łatwo jest przeanalizować podstawowe komponenty rozwoju gospodarczego, które stanowią podstawę wzrostu gospodarczego. Rozwój gospodarczy nie może bowiem nastąpić bez wzrostu gospodarczego, który opiera się na trzech podstawowych czynnikach produkcji – ziemi, pracy i kapitale. Ważna jest również umiejętność powiązania zasobów naturalnych, zasobów osobowych i zasobów kapitałowych w całość. Do tego celu może służyć instrumentarium instytucjonalno-prawne [Moskwa 2008, s. 399], m.in. prawa własności.

W opinii wielu ekonomistów, przede wszystkim skupionych wokół nurtu ekonomii instytucjonalnej, prawa własności (rozumiane jako społecznie usankcjonowane relacje między ludźmi odnoszące się do korzystania z zasobów) mają istotny wpływ na rozwój gospodarczy. Stwarzają bowiem warunki do efektywnego wykorzystywania istniejącego potencjału gospodarczego.

D.C. North i R.P. Thomas w studium historycznym poświęconym rozwojowi gospodarczemu dowodzą, że w XVII i XVIII wieku bardzo ważnym elementem rozwoju zachodniej części świata było stworzenie stabilnych uprawnień własnościowych. Dzięki nim osobom przedsiębiorczym opłacało się inwestować i wprowadzać innowacje [North, Thomas 1973]. Jeśli nie są przestrzegane prawa własności, podmioty gospodarcze nie rozwijają się odpowiednio, a ich działanie ma charakter krótkookresowy i nie wpływa na dynamizowanie gospodarki – przekonuje J. Aron [2000, s. 99-135]. Podobnie o prawach własności wyraża się D. Rodrik – twierdzi, że w krajach, w których są one chronione i stale umacniane, lepiej funkcjonuje się przedsiębiorcom i inwestorom. W takich okolicznościach nawet biedniejsze państwa się rozwijają ([Rodrik] i CESifo DICE Report 2/2004, s. 10-15).

D. Acemoğlu, S. Johnson i J.A. Robinson również zapewniają o olbrzymim znaczeniu praw własności dla rozwoju gospodarczego. Zagłębiają się do okresu kolonialnego (XVII-XIX wiek) i analizują sytuację w krajach postkolonialnych. Przeciwwstawiają dwa rodzaje kolonizacji – „osiedleńczą” i „łupieżczą”. Z ich analiz wynika, że w takich państwach, jak Stany Zjednoczone Ameryki, Australia i Nowa Zelandia, gdzie prowadzono kolonizację „osiedleńczą”, stworzone wówczas przez osadników z Europy warunki do przestrzegania praw własności pozwoliły na wzrost inwestycji w tych gospodarkach i przyspieszony rozwój tych terenów. Z kolei w tzw. koloniach „łupieżczych (kraje Ameryki Łacińskiej i Afryki Subsaharyjskiej), gdzie przede wszystkim ze względu na niekorzystne warunki klimatyczne miała miejsce mniejsza imigracja z krajów europejskich i gdzie zaznaczały obecność lokalne elity (grupy społeczne realizujące partykularne interesy⁴), nie zostały stworzone odpowiednie warunki do przestrzegania praw własności, a powstające instytucje służyły głównie ułatwieniom w wykorzystywaniu zasobów naturalnych, nie nastąpił wyraźny rozwój gospodarczy [Acemoğlu, Johnson, Robinson 2001, s. 1369-1401; 2002, s. 1231-1294].

Badania empiryczne H. de Soto wskazują również jednoznacznie na duże znaczenie praw własności w budowie dobrobytu. Wymieniony ekonomista zwraca uwagę na istnienie nieuregulowanych praw własności w wielu państwach słabo rozwiniętych. Wskazuje, że brak jasno określonych praw własności do mieszkań i ziemi w takich krajach, jak Filipiny, Peru, Haiti czy Egipt, uniemożliwia dysponowanie taką „własnością” ich użytkownikom (okazuje się, że odsetek niezalegalizowanych nieruchomości na Filipinach do niedawna wynosił ok. 57% w miastach i 67% na wsi, w Peru odpowiednio: 53% i 81%, na Haiti: 68% i 97%, w Egipcie: 92% i 83%). Taki stan własności oraz olbrzymie trudności w jej legalizacji w efekcie osłabiają siłę przetargową zwykłych obywateli, chociażby wobec banków. Na skutek przytoczonych niedociągnięć instytucjonalnych osoby przedsiębiorcze w tych krajach są pozbawione możliwości rozwijania się, np. uzyskania kredytów pod zastaw nieruchomości na rozpoczęcie działalności gospodarczej na własny rachunek [de Soto 2001, s. 30]. W efekcie potencjał rozwoju gospodarczego badanych przez H. de Soto państw jest znacznie ograniczony.

Jak wobec tego stworzyć odpowiednie prawa własności? W tym celu warto wykorzystać wskazówki R. Coopera i T. Ulena. Ich zdaniem prawa własności powinny być tak skonstruowane, by umożliwiały osiąganie prywatnych porozumień. Powinny one ułatwiać identyfikację pojawiających się niedogodności oraz wskazywać sposoby ich przewyciężenia. Cooper i Ulen proponują wykorzystanie normatywnych twierdzeń (teorematów) Coase’a i Hobbesa. Teoremat Coase’a brzmi: „Należy kształtować prawo tak, by usuwać przeszkody dla porozumień prywatnych”. Teoremat Hobbesa brzmi: „Prawo należy kształtować tak, by minimalizować szkody będące skutkiem niepowodzenia porozumień prywatnych” [Cooper, Ulen 2009, s. 113-115].

⁴ Jednym z autorów opisujących działania grup interesu był M. Olson (1932-1998) [Olson 2012].

Prawa własności muszą być zatem wyraźnie zdefiniowane. Zdaniem J. Platje będą wówczas odgrywać znaczącą rolę przy tworzeniu bodźców zachęcających do aktywności ekonomicznej. W przeciwnym wypadku, gdy prawa własności są określone niewłaściwie, pojawiają się antybodźce ograniczające dynamizm działalności gospodarczej. Mamy wówczas do czynienia ze słabością instytucji własności [Platje 2010, s. 314-315].

C. Józefiak podkreśla, że ważna dla rozwoju gospodarczego jest ekonomiczna treść praw własności, która obejmuje (o czym pisano wcześniej): prawo właściciela do dochodów z własności i możliwość ich przeznaczania na wybrane cele, prawo właściciela do użytkowania bądź do zaniechania użytkowania przedmiotu własności, prawo właściciela do przenoszenia praw własności na inne osoby. Józefiak zwraca również uwagę na odmienny charakter praw własności w zależności od systemu ekonomicznego, jaki występuje w poszczególnych krajach. W gospodarkach kapitalistycznych i jej różnych odmianach jest większa swoboda korzystania z własności przez jej posiadacza niż w gospodarkach socjalistycznych [Józefiak 2011, s. 63]. Z tego m.in. wynika przynależność państw do grupy krajów bardziej lub mniej rozwiniętych.

B. Fiedor, przytaczając słowa S. Pejovicha, pisze, że jednym z fundamentalnych osiągnięć teorii praw własności jest „zwrócenie uwagi na fakt, że osłabienie czy niemożność faktycznego „używania” praw własności, jako mechanizmu wykluczenia innych podmiotów z zawłaszczania korzyści osiąganych przez właściciela czy dysponenta określonego zasobu ekonomicznego, musi prowadzić do osłabienia systemu bodźców ekonomicznych – czyli wynagradzania za ekonomicznie racjonalne działania, a karania za działania nieracjonalne” [Fiedor 2009, s. 232]. To z kolei, uważa Fiedor, „będzie prędzej czy później prowadzić do nieoptymalnej alokacji ograniczonych zasobów. Z kolei teoria dóbr publicznych dowodzi, że wspólna czy publiczna własność zasobów ekonomicznych prowadzi do bardzo szerokiego zakresu występowania efektów zewnętrznych, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych. Oba rodzaje tych efektów zewnętrznych skutkują nieoptymalną alokacją zasobów, a ściślej biorąc – prowadzą do sytuacji, że równowaga rynkowa nie jest równowagą efektywną, a więc nie prowadzą do maksymalizacji potencjalnego dobrobytu społecznego. Wzmocnienie systemu praw własności, w tym zwłaszcza poprzez maksymalne upowszechnienie własności prywatnej, będzie prowadzić do internalizacji znacznej części efektów zewnętrznych, chociaż ich pełna eliminacja nie jest oczywiście możliwa w żadnej realnej gospodarce rynkowej ze względu na fakt występowania różnorodnych niedoskonałości (błędów) rynku” [Fiedor 2009, s. 232]. Jak widać, prawa własności (właściwie sformułowane) powinny wywierać istotny wpływ na rozwój gospodarczy – najważniejsze źródło dobrobytu społeczeństwa.

5. Zakończenie

Rozwój gospodarczy jest długofalowym procesem przemian zachodzących w gospodarce. Obejmuje zmiany o charakterze ilościowym, będące następstwem wzrostu gospodarczego, jak też przeobrażenia mające charakter jakościowy. Przyjmuje się, że te drugie są skutkiem przemian instytucjonalnych w gospodarce. Jak podkreśla D. North, podstawowym zadaniem przeobrażeń instytucjonalnych (związanych z budową trwałych instytucji) jest zmniejszenie niepewności gospodarowania poprzez ustanawianie stabilnych struktur dla ludzkich interakcji [North 1990, s. 6]. Takie struktury zapewnia m.in. własność prywatna i prawidłowo skonstruowane (wyłączne, transferowalne, rezydualne, zagwarantowane konstytucyjnie) prawa własności, których zadaniem jest dbanie o efektywne alokowanie i wykorzystywanie coraz bardziej deficytowych zasobów.

Literatura

- Acemoğlu D., Johnson S., Robinson J.A., *Reversal of fortune: Geography and institutions in the making of the modern world income distribution*, "The Quarterly Journal of Economics", November 2002, vol. 117, no. 4.
- Acemoğlu D., Johnson S., Robinson J.A., *The colonial origins of comparative development: An empirical investigation*, "The American Economic Review", December 2001, vol. 91, no. 5.
- Acocella N., *Zasady polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Alchian A.A., *Property Rights*, [w:] J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman (eds.), *The New Palgrave. The World of Economics*, Macmillan, London-Basingstoke 1991.
- Alchian A.A., *Some Economics of Property*, Rand Corporation, Santa Monica 1961.
- Alchian A.A., *Some Implications of Recognitions of Property Wright Transaction Costs*, [w:] S. Pejovich (ed.), *The Economic Foundations of Property Right. Selected Readings*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, Lyme, US 1997.
- Arndt H.W., *Economic Development. The History of an Idea*, The University of Chicago Press, Chicago-London 1987.
- Aron J., *Growth and institutions: A review of the evidence*, "The World Bank Research Observer", February 2000, vol. 15, no. 1.
- Balcerowicz L., *Socjalizm. Kapitalizm. Transformacja. Szkice z przelomu epok*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
- Chenung S.N.S., *Private property rights and sharecropping*, "Journal of Political Economy", November-December 1968, vol. 76, issue 6.
- Coase R.H., *The problem of social costs*, "Journal of Law and Economics", October 1960, vol. 3.
- Cooter R., Ulen T., *Ekonomiczna analiza prawa*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.
- De Alessi L., *Implication of property rights for government investment choices*, "American Economic Review" March 1969, vol. 59, no. 1.
- De Alessi L., *The economics of property rights: A review of the evidence*, "Research in Law and Economics" 1980, vol. 2.
- De Soto H., *The Mystery of Capital. Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*, Black Swan 2001.
- Demsetz H., *The exchange and enforcement of property rights*, "Journal of Law and Economics", October 1964, vol. 7.

Encyklopedia, <http://encyklopedia.pwn.pl>.

Fiedor B., *Nowa ekonomii instytucjonalna vs. Ekonomia głównego nurtu a proces transformacji od gospodarki centralnie sterowanej do rynkowej*, [w:] B. Fiedor, Z. Hockuba (red.), *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesności*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2009.

Furubotn E.G., Pejovich S., *Introduction. The New Property Rights Literature*, [w:] E.G. Furubotn, S. Pejovich (eds.), *The Economics of Property Rights*, Ballinger Publishing Company, Cambridge, MA 1974.

Główniczek J., *Uniwersalny słownik ekonomiczny*, Fundacja Innowacja, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Warszawa 2000.

Iwanek M., Wilkin J., *Instytucje i instytucjonalizm w ekonomii*, Uniwersytet Warszawski Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 1998.

Józefiak C., *Warunki rozwoju gospodarczego*, [w:] R. Piasecki (red.), *Ekonomia rozwoju*, PWE, Warszawa 2011.

Kupiec L., *Jaki rozwój?*, [w:] A.F. Bocian (red.), *Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.

Marshall G. (red.), *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Oxford, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Moskwa A., *Wzrost i rozwój gospodarczy*, [w:] M. Bednarski, J. Wilkin (red.), *Ekonomia dla prawników i nie tylko*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008.

North D.C., *Institutions Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

North D.C., Thomas R.P., *The Rise of the Western World. A New Economic History*, Cambridge University Press, New York 1973, 23rd printing 2009.

Olson M., *Logika działania zbiorowego. Dobra publiczne i teoria grup*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.

Payne A., Phillips N., *Rozwój*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2011.

Pejovich S., *Economic Analysis of Institutions and Systems*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1995.

Pejovich S., *Introduction*, [w:] S. Pejovich (ed.), *The Economic Foundations of Property Right. Selected Readings*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, Lyme, US 1997.

Pejovich S., *Toward a general theory of property rights*, "Zeitschrift für Nationalökonomie" 1971, vol. 31, issue 1-2.

Pląte J., *Transformacja gospodarcza krajów Europy Środkowo-Wschodniej w kontekście instytucjonalnych uwarunkowań rozwoju*, [w:] B. Fiedor, K. Kociszewski (red.), *Ekonomia rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.

Reeve A., *Własność*, [w:] R.E. Goodin, F. Pettit (red.), *Przewodnik po współczesnej filozofii politycznej*, Książka i Wiedza, Warszawa 2002.

Rodrik D., *Getting Institutions Right*, http://www.wcfia.harvard.edu/sites/default/files/807_ifo-institutions%20article%20_April%202004_.pdf lub CESifo DICE Report 2/2004.

Słownik języka polskiego, <http://sjp.pwn.pl>.

Stankiewicz W., *Ekonomika instytucjonalna. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, http://pwsbia.edu.pl/pdf_files/Waclaw_Stankiewicz_Ekonomika_Instytucjonalna_III.pdf.

Stankiewicz W., „Teoremat Coase'a” – pole współpracy ekonomistów i prawników, „Zeszyty Naukowo-Teoretyczne PWSBiA” 2004, nr 13.

Todaro M., *Economic Development in the Third World*, Longman, New York, London 1985.

Wilkin J., *Ewolucja ekonomii politycznej i jej miejsce we współczesnej myśli ekonomicznej*, [w:] J. Wilkin (red.), *Czym jest ekonomia polityczna dzisiaj?* Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 2004.

Wilkin J., *Instytucjonalne podstawy rozwoju gospodarczego*, „Zagadnienia Ekonomiczne” 2005, nr 3.

PROPERTY RIGHTS AS A PILLAR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary: Property rights consideration is one of the most important matters which is discussed in the theory of economy. It is worth emphasizing that till the mid 20th century the property was not valued in the main stream of economy. From the 60s of the previous century property rights theoreticians (among them A. Alchian, H. Demsetz, R. Coase, S. Chenung, L. de Alessi, S. Pejovich, E. Furubotn) endeavored to put a property category in merited place in the economic science. In the opinion of modern economists, especially those related to institutional economy current property (understood as a type of rights) is one of the most significant elements of economic development – a problem which is still a fascinating research area, even on the grounds of its complexity. It is argued for constantly deepening development discrepancies between various social categories, among others, additionally more and more visible contrasts in the development of individual countries. Therefore, the aim of this article is to present a theoretical conceptualization of property rights in economy. Furthermore, it is attempted to describe how the property rights impact the level of the economic development. Property rights understood as a socially sanctioned relationships between people, which refer to the use of resources, have a significant impact on economic development. They are in fact one of the main architectural elements of the institutional environment of a developed country. Their primary function is to mitigate or eliminate the tensions which arise as a result of the management of economic potential. Constitutionally guaranteed property rights of exclusive, transferable and residual character limit the uncertainty of the management by establishing a stable structure for human interaction (e.g. highly-developed countries). Otherwise, when the adequate platform to respect property rights has not been created, we have to deal with more difficult business conditions (such as in underdeveloped countries). From the perspective of the theory of property rights, the economy which expanded in the highest degree is the one which is based on a private property – exclusive and fully transferable. In the economies where this type of property rights is dominant there are relatively good conditions for the best allocation of resources, in relation to the economies of the dominance of state or communal ownership. It is worth emphasizing that as a result of well-defined property rights, a person can devote more effort to productive activities, which in turn contributes to the growth of social welfare – the main indicator of economic development. D. North and R. Thomas, D. Rodrik, D. Acemoğlu, S. Johnson and J. Robinson, J. Aron, H. de Soto in their studies of economic development field convince of the enormous role of property rights in the development of individual countries. They prove that the stability of property rights is the key to investment and business entities' implementation of innovation. In the opinion of the above-mentioned economists, the property rights, protected and continually strengthened, establish an important structure of foundations for economic development – a long-term process of changes taking place in the individual economies.

Keywords: ownership, property rights, economic development.